

Bölgeselcilik Çalışmalarında Bölgeler Arası ve Bölgeler Ötesi İlişkiler: Avrupa Birliği ve Afrika Birliği İlişkileri Örneği

Inter-Regionalism and Trans-Regionalism in Regionalism Studies: The Case of European Union and African Union

Hakan MEHMETCİK*

Öz

Bu makalenin temel amacı bölgeselcilikte bölgeler arası ve bölgeler ötesi ilişki kavramlarının Avrupa Birliği ve Afrika Birliği ilişkileri üzerinden çalışılmasıdır. Bölgeler arası ve bölgeler ötesi ilişkiler kavramları bölgeselcilik literatüründe oldukça yeni kavramlar olmakla birlikte uluslararası ilişkiler açısından son yıllarda özgül ağırlıkları önemli ölçüde artmış iki önemli kavramdır. Dünya politikasında bölgesel entegrasyon ve iş birliklerinin sayılarının giderek artmasıyla birlikte gerek bölgeler arası gerekse de bölgeler ve üçüncü ülkeler arası kurumsal ve diplomatik ilişkilerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Literatürde bu ilişkilerin tanımlanmasına dönük disiplinler bir odaya olmamakla birlikte bölgeler arası ve bölgeler ötesicilik bu türden ilişkileri ele almak üzere sıklıkla kullanılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgeselcilik literatürü açısından da bu iki kavram son dönemde ilgi uyandıran bir çalışma alanına dönüşmektedir. Avrupa Birliği ve Afrika Birliği arasındaki kurumsallaşmış bölgeler arası ve bölgeler ötesi ilişkileri odağına alarak bu kavramların hangi anlam ve bağlamda kullanıldıkları bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışma bu kavramların farklı kullanımlarını özetleyen ve Avrupa Birliği Afrika Birliği ilişkileri bağlamında bu kavramlarla kastedilen ilişkilerin bir çerçevesini çizen betimsel bir yöntemle dayanmaktadır. Çalışmanın temel amacı bölgeselcilik alanında Türkçe literatüre bu iki kavramın tanıtılmasıyla bir katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bölgeler arası ilişkiler, bölgeler ötesicilik ilişkiler, bölgeselcilik, Avrupa Birliği, Afrika Birliği

Abstract

The aim of this article is to examine the concepts of inter regionalism and trans regionalism in regionalism studies through the relationship between European Union and African Union. Inter and trans regionalism are relatively new concepts within the regionalism studies and yet their importance in international relations has been increasing over the years. As the numbers of regional integration and regional cooperation thriving, both diplomatic and institutional region to region or region to third countries relations become more present in the world politics. Even if there is no disciplinary concession yet on the definitions of these concepts in the literature, inter and trans regionalism have

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümü, hakan.mehmetcik@marmara.edu.tr

been widely used to refer these types of relations. These concepts also provide compelling new area of study for the flourishing regionalism literature. The article tackles the question of in which meaning, and context inter and trans regionalism have been used by focusing on the institutionalized relations between European and African Union. This study scrutinizes a descriptive methodology to deal with the question at hand by looking at the different meaning and usage of these concepts and try to frame the relationship between European and African Union with respect to these concepts. The aim of the study to contribute to the regionalism literature in Turkish by introducing these two phenomena.

Keywords: Inter regionalism, trans regionalism, regionalism, regionalization, European Union, African Union

Giriş

Bu çalışmanın temel sorunsalı Avrupa Birliği'nin (AB) diğer bölgeler ve üçüncü ülkelerle olan ilişkilerini merkeze alarak bölgeselcilikte bölgeler arası/ötesi arası ilişki kavramının çalışılmasıdır. "Bölgeler-arasıcılık" (inter-regionalism) ve "bölgeler-ötesicilik" (trans-regionalism) bölgeselleşme literatürü açısından oldukça yeni kavramlardır. Bu kavramlarla ifade edilenlerin tam anlamıyla hangi türden ilişkilere işaret ettiğine ilişkin tam bir disiplinle oйдаşma olmamasının yanı sıra bu türden ilişkiler ağı olarak adlandırabileceğimiz ilişkileri tespit eden, kategorize eden, temel stratejilerini, beklentilerini ve sonuçlarını karşılaştırmalı bir şekilde analiz eden çalışmalar da oldukça az sayıdadır. Türkçe literatüre baktığımızda ise hem bölgeselcilik hem de bölgeselcilik çalışmalarının bir uzantısı kabul edebileceğimiz "Bölgeler-arasıcılık" ve "bölgeler-ötesicilik" ile ilgili yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma literatürde var olan bu boşluktan hareket etmekle birlikte, makale boyutunda bir çalışma içerisinde AB'nin diğer bölgesel örgütlerin hepsi ile resmi ve gayri resmi her tür (politik, ekonomik, askeri, sosyal) ilişkisinin bütün boyutlarıyla ele alınamayacak olmasından dolayı, sadece Avrupa Birliği ve Afrika Birliği arasındaki kurumsallaşmış¹ bölgeler arası-bölgeler ötesi ilişkiler incelenecektir.

Soğuk Savaş sonrası yapıda dünyanın küreselleşmeyle birlikte aynı zamanda bölgeselleştiği bir yapı ortaya çıkmış ve bölgeselcilikle ilgili bilimsel çalışmaların sayısı da bu gelişmeye paralel olarak hızlı bir şekilde artmıştır (Acharya, 2007, 2012; Baldwin, 1997; Börzel, 2015; Hettne and Söderbaum, 2008; Mansfield and Milner, 1999; Söderbaum, 2015; Väyrynen, 2003). Özellikle son yıllarda Avrupa odaklı bölgeselcilik çalışmalarından, Avrupa dışı bölgelerin de farklı kapsam ve yöntemler içerisinde çalışıldığı yeni bir bölgeselcilik çalışma alanı oluşmuş ve farklı bölgesel örgütler ve bölgeselleşme pratikleri bu alanın içerisinde yer almaya başlamıştır (Börzel and Risse, 2016; Mansfield and Milner, 1999; Söderbaum, 2015; Väyrynen, 2003). Bölgeselleşme literatürde var olan farklı tanımlamalara rağmen devletler eliyle yürütülen ve belirli bir kurumsallaşmaya ulaşmış ilişkileri belirtmek üzere kullanılmaktadır.² Bölgeselleşme pratiklerinin sayısının ve

1 Kurumsallaşmadan kasıt siyasal düzeyde belirli bir sürekliliğe ulaşmış ilişkileri işaret etmektedir. Bu bağlamda bölgeler arası ilişkiler "Dünya bölgeleri arası kurumsallaşmış ilişkileri" işaret eder. Bknz (Hänggi, 2006: 3)

2 Bölgeselleşme (regionalism) devletlerin bir ulus üstü örgüt kurarak ilerlettikleri faaliyetlerken, bölgeselcilik (regionalization) devlet ve devlet dışı aktörler arasında belirli bir coğrafi alanda gerçekleşen ekonomik, kültürel, sosyal, ve politik ilişkilerin tümünü işaret eden bir kavramdır. Bu anlamıyla da bölgeselleşme bir politika ya da yapıyı, bölgeselcilik ise bir süreci işaret eder.

etkinliğinin artması uluslararası ilişkiler açısından bu tür örgütler çerçevesinde gerçekleşen ilişkilerin çalışılmasında birkaç temel düzlemi gündeme getirmektedir: i) belirli bir bölge içerisindeki ilişkilerin çalışılması (intra-regionalism); ii) bölgeler arası resmi/formel ilişkilerin çalışılması (inter-regionalism); iii) bölgeler arası/ötesi enformel/gayri resmi ilişkilerin çalışılması (trans-regionalism); iv) Bölgelerin üçüncü ülkelerle geliştirdikleri ilişkilerin çalışılması (hybrid inter-trans regionalism).

Bir bölgesel örgütün bir başka bölgesel örgülle kurduğu ilişkiler bölgeler arası/ötesi ilişkiler şeklinde tanımlanabilir. Fakat bu farklı isimlerle adlandırılan ilişkilerin literatürde nasıl ele alındığına değinilmesi ve bu çalışma içerisindeki kullanımının neye işaret ettiğinin belirlenmesi ve çalışmanın teorik temelini ve bütünselliğinin oluşturulması açısından önemlidir. Buradan hareketle bu çalışma da öncelikle bölgeler arası/ötesi ilişkileri daha detaylı bir şekilde tanımlanmaya çalışılacak daha sonrasında Afrika Birliği ve Avrupa Birliği arasında gerçekleşen bölgeler arası/ötesi ilişkiler kategorik bir şekilde incelenecektir.

Bölgeler arası/ötesi ilişki nedir?

Bölgelleşme literatürünün tarihsel gelişimi dikkate alındığında genel olarak bölgelerarası ilişkiler ve bu ilişkilerin sonuçları detaylı analizlere konu olmamıştır. Fakat bölgelleşme literatürüne paralel olarak, bölgeler arası/ötesi ilişkiler üzerine yazılan teorik çalışmalar son dönemde ciddi bir artış göstermiştir. Bu trendi resmetmesi bağlamında örneğin Google NGram'da “interregionalism, transregionalism” anahtar kelimeleriyle bir arama yaptığımızda özellikle 2000’ler sonrası bölgeler arası ve bölgeler ötesi çalışmalara ilişkin yazınlarda çok hızlı bir artış olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Interregionalism and Transregionalism GNgram

Fakat gerek bu kavramların tanımlanmasında gerekse de bu türden ilişkilerin farklılıkları bağlamında hala ciddi bir karmaşa söz konusudur (Hänggi et al., 2006). Uluslararası ilişkiler literatüründe ulus üstü ilişkiler (transnational relations) en az bir devlet dışı aktörün dahil olduğu

sınır aşan ilişkileri tanımlamak üzere kullanılmaktayken, devletler arası ilişkiler iki ya da daha fazla devlet arasındaki resmi ilişkileri tanımlamaktadır. Bu tanımlardan hareketle Hoffmann bölgeler arası ilişkileri (inter-regional relations) iki kurumsal bölgesel örgüt arası ilişki olarak tanımlarken bölgeler ötesi ilişkileri ise devlet dışı aktörlerle olan ilişkileri de kapsayacak şekilde daha enformel olan her türden ilişkileri işaret etmek için kullanmaktadır (Ribeiro-Hoffmann, 2016). Hettne bölgeler ötesi ilişkileri bir bölgesel örgüt ve diğer bölgesel örgütler arasındaki her türden ilişkileri kapsamakla birlikte devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkileri de işaret edecek şekilde kullanmaktadır. Fakat Hettne, bölgeler ötesi ilişki kavramını içerisine bir bölgesel örgütün üçüncü bir ülke ile kurduğu ilişkiler olan “hibrid bölgeler arası ilişkileri” (hybrid interregional) ve bir bölgesel örgütün bir başka bölgesel örgütle kurduğu ilişki olarak “sahih bölgelerarası ilişkileri” (authentic interregional) de ekleyerek kullanmaktadır (Hettne, 2007: 108). Hettne ayrıca bölgeler üstü ilişkilerin genel olarak gönüllülük esasına dayalı iş birlikçi olmakla birlikte tanımlanması ve kategorize edilmesi zor bir kavram olduğunu söylemektedir (Hettne, 2007: 118). Rüländ bölgeler arasında vuku bulan ilişkilerin i) iki taraflı bölgesel/bölge içi (bi-regional) ya da iki taraflı bölgeler arası (bi-interregional); ii) bölgeler ötesi (transregional); iii) hibrid bölgeler arası (hybrid/quasi interregional) olmak üzere üç kategoride ele alınabileceğini söylemektedir (Rüländ et al., 2006: 16). Rüländ’in işaret ettiği iki taraflı bölgesel ya da iki taraflı bölgeler arası ilişkiler iki bölgesel örgütün düzenli olarak gerçekleştirdiği resmi zirvelerken, bölgeler ötesi ilişkiler farklı bölgesel örgütlere üye ülkelerin ya da farklı bölgesel örgütlere üye ülkeler merkezli devlet dışı aktörlerin enformel yapılar altında bir araya gelmeleridir.(Rüländ, 2014) APEC, ASEM, FEALAC gibi örgütler Rüländ’in tanımlamasında bölgeler üstü ilişkilere örnek olarak gösterilebilir. Anthony Payne kıtasal bölgeler arası ve kıtalararası bölgeler ötesicilik (intra-continental vs inter-continental transregionalism) arasında ayırım yaparak, bölgeler ötesiciliği bölgeler arasında ilişkileri kolaylaştıran aktörler ve yapılar arası ilişkiler olarak tanımlamaktadır (Payne, 2006: 24). Aggarwal and Fogarty bölgeler ötesiciliği bölgeler arasında klasik, resmi ve hükümetler arası ilişkilerin ötesine geçen ilişkiler olarak tanımlamaktadır.(Aggarwal and Fogarty, 2003) Mattheis ve Litsegard (2018:79) bölgeler ötesiciliği ulus üstü aktörleri (transnational actors) de içerecek şekilde bölgeler arası enformel ilişkileri işaret etmek üzere kullanmaktadır. Literatürde en fazla atıf alan yazarlardan olan Hanggi ise mevcut bölgeler arası ilişkileri üç kategoride ele almaktadır: i) bölgeler arası ilişkiler; ii) iki taraflı ve bölgeler ötesi ilişkiler; iii) bir bölge ve bir üçüncü ülke arası hibrid ilişkiler. Hanggi’ye göre bölgeler ötesicilik devletlerin üyesi oldukları bölgesel örgütleri değil kendilerini temsilen katıldıkları bölge dışı ve bölgeler arası oluşumlardır. (Hänggi, 2000) Hänggi’nin çalışmaları kavramsal çerçevenin ve uluslararası ilişkiler açısından bölgeler arası ve bölgeler ötesi ilişkilerin önemini anlaşılması için oldukça önem arz etmektedir. Hanggi’ye göre, bölgeler arası ilişkiler söz konusu olduğunda AB, ABD ve görece daha da az olsa da Asya’nın merkezde yer aldığı bir merkez ve bağlantı sistemi (hub and spoke) mevcuttur fakat AB örneğinden hareketle farklı bölgesel iş birliği ve entegrasyon hareketlerinin de arasında son yıllarda artan ölçüde bir formel bölgeler arası ilişki ağı gelişmektedir (Hänggi, 2003, 2006).

Yukarıdaki özetten de anlaşılacağı üzere bölgeler arası ve bölgeler ötesi ilişkilerin tanımında akademik düzeyde disiplin bir oydaşma olmamakla birlikte, bir bölgesel entegrasyon ve diğer

üçüncü bir ülke arasındaki ilişkiler genel olarak bölgeler ötesi ilişkiler bağlamında, kimi zaman da hibrid bölgeler arası ilişkiler başlığı altında değerlendirilmekteyken bir bölgesel örgütün bir başka bölgesel örgüt ile kurduğu ilişkiler ise bölgeler arası ilişkiler olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma da bu kavramları bu türden ilişkileri işaret etmek üzere bu şekilde kullanmaktadır.

Burada kullanılan bir başka kriter ise ele alınan örgütün bölgesel bir entegrasyon olarak tanımlanabilecek bir yapı olmasıdır. Bölgeler ötesi ya da bölgeler arası ilişkiler özü itibarıyla çok taraflı ilişkiler (multilateral) olmakla birlikte yapısı ve içeriği bağlamında çok taraflı ilişkilerden farklılıklar arz etmektedir. Ülkelerin BM, MIKTA, G20, NATO, OECD gibi platformlarda ya da bu uluslararası örgütlerle gerçekleşen diplomatik, politik, ekonomik ve askeri çok taraflı ilişkileri bölgeler ötesi ve bölgeler arası ilişkiler olarak tanımlanamazlar. Bölgeler ötesi ve bölgeler arası ilişkileri belirleyen unsur ilişkinin tarafı olan uluslararası kurumun bir bölgesel entegrasyon örgütü olması gerekliliğidir. Hiç kuşkusuz bölgeselcilik ve bölgeselleşme farklı anlam ve bağlamlar içerisinde kullanılarak hemen hemen her örgüte belirli bir bölgeselleşme misyonu yüklenebilir. Fakat en dar anlamıyla bölgeselleşme bölgesel bir entegrasyon örgütü çerçevesinde belirli bir grup ülke arasında gerçekleşen iş birliği mekanizmalarıdır. Bu kapsamda da özgün bölgeler arası/ötesi ilişkiler “bölgeden bölgeye” gerçekleşen ilişkilerdir. Fakat bazı durumlarda kıtalararası ilişkiler de (pan-bölgesel idealleri temsilen) kurumsallaşmış ilişkileri oluşturduklarında bu kategoride ilişkiler olarak ele alınabilir. Örneğin Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (APEC) Kuzey Amerika ve Asya ülkelerini bir araya getirmesi bağlamında bu türden bir bölgeler arası/ötesi ilişki olarak ele alınabilir. Bazı durumlarda da belirli bir coğrafya da birbiriyle yarışan/rekabet eden ve kimi durumda da üyeliklerin bile çakıştığı bölgesel örgütler arası ilişkiler ortaya çıkabilir. Örneğin MERCOSUR (Güney Amerika Ortak Pazarı) ve UNASUR (Güney Amerika Uluslar Topluluğu) ilişkileri böylesi bir örnektir (Gardini and Malamud, 2018: 19).

Bölgeler arası/ötesi ilişkiler tarihsel olarak bölgelerin belirli bir bölge içerisindeki ilişkileri düzenlemek dışında (intra-regionalism) devletler dışında birer aktör olarak dünya politikasındaki ağırlıklarının artmasına da işaret etmektedir. Hatta bu bağlamda uluslararası ilişkileri (belirli bir kapsam içerisinde) bölgeler arası ilişkiler şeklinde okumakta mümkün olmaya başlamıştır (Telo, 2007). Bölgeleşen işbirliklerinin sayısının artması, bölgesel örgütlerin birer aktör olarak konumlarının yükselmesi dünya politikasındaki bu türden bir dönüşümün de hızlanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bugün bölgeler arası/ötesi ilişkilerin çalışılması günümüz küresel politikasını anlamak için daha fazla önem taşımaktadır.

Bir Difüzyon Mekanizması olarak Bölgeler Arası/Ötesi İlişkiler

Bölgeler arası/ötesi ilişkileri kategorize etmek kadar bunların hangi şekillerde tezahür ettiğinin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda bölgesel difüzyon mekanizmaları önemli bir analitik çerçeve olarak kullanılabilir. Genel anlamıyla difüzyon belirli bir pratiğin bu pratiği kullanmayan aktörlere doğru yayılmasını ifade etmektedir. Bölgeselcilik konusunda difüzyon mekanizmalarıyla ilgili en önemli çalışmalardan bir tanesi Thomas Risse'nin ortaya koyduğu

çerçevesindedir. Risse'ye göre bölgeselcilikte fikirler, politikalar ve kurumların en iyi yapılagelişler (best practices) olarak yayılması kadar belirli aktörlerin belirli pratikleri bilinçli ve sistematik bir şekilde yaygınlaştırmaları da bu çerçeve içerisinde yer almalıdır.(Risse, 2016: 89) Bu bağlamda pozitif veya negatif yaptırımların uygulandığı zorlayıcı ve direkt difüzyon mekanizmaları kadar norm sosyalizasyonu, taklit etme, benzeşme, uyumlaştırma gibi endirekt difüzyon mekanizmalarından da söz etmek mümkündür. Tıpkı difüzyon gibi bölgeler arası/ötesi ilişkiler de direkt/aktif (zorlayıcı) ve endirekt/pasif (teşvik edici) başlıkları ile kategorize edilebilir. Fakat bu ilişkilerin özellikle kurumsal anlamda daha çok zirveler şeklinde tezahür etmesinden dolayı politika yapımcıların tutum ve davranışlarının da dikkate alınması ve farklı konu başlıklarına göre bir ayrıma gidilmesi pratik açıdan daha açıklayıcı olacaktır. Bu çerçevede politika yapımcıların rolünün aktif/pasif olması politikaların zorlayıcı/teşvik edici olması kadar söz konusu ilişkinin politik-kurumsal alanda ya da sosyo-ekonomik alanda olması da önem taşımaktadır. Politika yapımcıların bir bölge için ilişkinin gündeme getirilmesinden organizasyonuna, ajandanın belirlenmesinden politika yapım süreçleri ve metodlarına kadar baskın olması durumunda bölgeler arası/ötesi ilişkilerde liderlikten bahsedilebilir. Yine belirli politikaların difüzyonu için belirli pozitif/negatif zorlayıcı teşviklerin kullanılması da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Tablo 1: Bölgeden Bölgeye İlişki Şekilleri

Aktif/direkt		Politika yapımcıların/kurumları rolü	
		Pasif/endirekt	
İlişkinin temel boyutu	Politik-Kurumsal	Liderlik, Pozitif/negatif Zorlayıcı Teşvikler	Müzakere, Norm Sosyalizasyonu, öğrenme ve/veya taklit
	Sosyo-Ekonomik	İş Birliği (Dış Yardım)	Müzakere-Mübadele (ticaret)

Kaynak: (Gardini and Malamud, 2018: 20).

Bu özellikle bölgeler arası/ötesi ilişkilerin birbirine eşit olmayan ve bir bölgenin diğer bölgeye nazaran daha baskın olduğu asimetric ilişkilerde gözlenebilmektedir. Bu türden bir asimetric yapı içerisinde politik-kurumsal alan sosyo-ekonomik alanda dış yardım şeklinde gerçekleşen iş birliğinin doğrudan bir fonksiyonudur. AB'nin çoğu bölgesel örgütle ya da üçüncü ülkelerle kurduğu bölgeler arası/ötesi ilişkileri bu türden ilişkilerdir (Santander, 2010). Bölgeler arası/ötesi ilişkilerin güç ilişkileri bağlamında birbirine daha denk bölgesel örgütler arasında gerçekleşmesi durumunda sosyo-ekonomik alanda ticaret bağlamında gerçekleşen ilişkilerin çerçevesinin ve sonuçlarının karşılıklı müzakere edildiği bir durum ortaya çıkarırken politik-kurumsal alanda müzakere kadar norm sosyalizasyonun, en iyi pratiklerin paylaşılmasının ve hatta kopya edilmesinin görüldüğü durumlar ortaya çıkacaktır.

bölgeler Arası/Ötesi İlişkiler ve Avrupa Birliği

AB'nin bölgeler arası ve bölgeler ötesi ilişkileri çok boyutlu ve oldukça karmaşıktır. AB'liği kurucu anayasal antlaşmalara dayalı; oldukça fazla alanda ulus üstü AB kurumlarına yetki devri

ile üyeleri için bağlayıcı kararlar alıp bu kararların uyumunu kontrol edebilme kapasitesine; ortak pazar, ortak para birimi gibi federal devletlere özgü unsurlara; milyarlarca Euro bütçeye ve on binlerce bürokrata sahip oldukça ileri seviye bir bütünleşme/entegrasyon sürecini temsil etmektedir. Dünya politikasında bu seviyede bir bölgeselleşme yapısı olmaması nedeniyle de, genel olarak kendine özgü (sui generis) bir aktör olarak karakterize edilmektedir. AB'nin ulaştığı bölgeselleşme düzeyi dikkate alındığında herhangi bir bölgesel örgütün AB ile simetrik bir bölgelerarası ilişki kurması yapısal olarak mümkün değildir. Afrika Birliği de buna bir istisna olarak gösterilemez. Fakat bölgeler arası/ötesi ilişkilerin doğası gereği ilişkilerin yürütücü unsuru sadece üye devletler değil aynı zamanda ve hatta daha fazla oranda bölgesel örgütlerdir ve bölgeler arası/ötesi ilişkiler genel olarak ekonomi, ticaret gibi savunma ve dış politika gibi politikalara nazaran daha düşük düzeyli konuları kapsamaktadır (Gardini and Malamud, 2018: 17). Bu da bölgesel örgütlere daha fazla hareket alanı sağlar ve bazen kimi üyelerin arzu etmeyecekleri iş birliklerinin gerçekleşebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu özellikle AB söz konusu olduğunda daha fazla geçerlidir. AB'nin hem kendi meşruiyet zeminini hem de uluslararası ilişkilerdeki aktörlük iddiasını geliştirmek için bölgeden bölgeye (bölgeler arası) ilişkilere özel bir önem verdiği bu türden ilişkileri teşvik ettiği de kayda geçirilmelidir (Börzel and Risse, 2009). Kimi durumda, AB'nin karşısında ülke grupları belirli bir bölgesel örgütü temsil etmeden de yer alabilmektedir. Örneğin 1975 yılında Avrupa Topluluğu ve 71 Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) ülkesiyle Togo'da imzalan ve sonrasında 2000 yılında Benin'de AB ve 78 AKP ülkesiyle imzalanarak yenilenen Cotonou Antlaşması adını alan antlaşma, bir bölgesel örgüt olarak karşısında farklı kıtalar ve bölgesel örgütler üyesi olan ülkeler grubuyla yapılmıştır. Bu bir Kuzey-Güney diyalogunu temsil etmesi bağlamında önemli bir antlaşma olsa da, AB'nin bölgeler arası/ötesi ilişkilerindeki asimetriyi göstermesi bakımından önemlidir (Söderbaum and Van Langenhove, 2005). AB'nin yer aldığı bölgeler arası/ötesi ilişkilerin doğasındaki asimetriden kaynaklı olarak bu ilişkiler eşitsiz bir yapıda ve AB'nin politik ve kurumsal ilişkilerde liderlik yaptığı, pozitif/negatif zorlayıcı teşvikleri sıklıkla kullandığı, diğer bölgelerden AB'nin normlarına yakınlaşmaların beklendiği/gözlendiği (AB'den diğer bölgelere fiktisel, politik ve kurumsal difüzyonun yaşandığı) ve bunun bir politik koşul olarak (conditionality) ortaya çıktığı ilişkilerdir (Schimmelfennig and Scholtz, 2010; Zanger, 2000). Sosyo-ekonomik konuların dış yardım/ticaret çerçevesinde bu bağlamda AB'nin bölgeler arası/ötesi ilişkilerinde sıklıkla zorlayıcı birer unsur olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Kuzey Amerika bölgesi dışında AB'nin hemen hemen bütün bölgeler arası/ötesi ilişkileri bu türden asimetrik bir yapı üzerine kuruludur (Gardini and Malamud, 2018: 21).

Avrupa Birliği ve Afrika Birliği Bölgeler Arası/Ötesi İlişkileri

Putnam'ın iki-düzeyle-oyun kuramını(Putnam, 1988) takiben, AB-Afrika bölgeler arası/ötesi ilişkilerinin hem AB'nin 2008 finansal krizi sonrası yaşadığı ekonomik, politik ve moral krizlerin AB üyesi ülkelerin iç politikalarına yansımaları, hem de Afrika'nın uzun süredir içinden geçtiği çalkantılı iç politik ve sınır aşan güvenlik sorunlarının Afrikalı ülkeler için bölge

içi (intra-regional) iş birliğini engelleyici bir rol oynaması³ sonucu zaman zaman zayıfladığı söylenebilir. Fakat AB-Afrika birliği ilişkileri hem çok boyutlu hem de oldukça kurumsaldır. Ayrıca bu ilişkiler sadece bölgesel/alt-bölgesel örgütler arasında yürütülen ilişkilerden ibaret değildir. Sivil toplum, iş dünyası, diaspora gibi farklı aktörlerin farklı boyutlarda katıldığı ve AB-Afrika Birliği bölgeler arası/ötesi ilişkileri destekleyici/tamamlayıcı bir ilişkiler ağı bulunmaktadır (Pirozzi and Litsegård, 2018: 76).

AB Afrika ilişkilerini yukarıda sayılan dört farklı difüzyon mekanizmasını kullanarak ilerletmektedir. Bu difüzyon mekanizmaları arasında özellikle ticari ilişkiler, dış yardımları da içeren pozitif negatif teşvikler önem taşımakla beraber norm sosyalizasyonu ve kurumsal model olma ayrıca önemlidir. Kurumsal düzeyde AB'nin kendine özgü bir bölgesel örgüt olarak bölgeden-bölgeye ilişkileri üye ülkelerin iki taraflı dış ilişkilerinde tercih ettiği ve bu türden ilişkileri artırmaya geliştirmeye çalıştığı vurgulanmalıdır (Smith, 2009). AB, diğer bölgesel entegrasyon hareketleri için olduğu gibi Afrika Birliği için de önemli bir bölgeselleşme modeli oluşturmaktadır (Fioramonti and Mattheis, 2016). Fakat unutulmamalıdır ki, Avrupada var olan güçlü devlet yapıları ve güçlü ve efektif bölgesel kurumlar, ticari karşılıklı bağımlılıklar Afrikada yoktur ve bu da Afrikada bölgeselleşme ve bölgeselcilik dinamiklerini etkilemekte ve Avrupadaki örnekten önemli ölçüde ayırıştırılmaktadır (Telo, 2007). Bu farklılık bölgeselleşme çalışmaları açısından teorik olduğu kadar pratik bir sorunsaldır da. Yine de söz konusu Afrika Birliği (ve Afrikadaki diğer alt-bölgesel iş birliği örgütleri⁴) olduğunda AB'nin pasif bir model olmaktan daha çok bir "mentor" ve/veya aktif bir katalizör olduğu gerçeğinin altı çizilmelidir (Haastrup, 2013). Bu bağlamda Afrika Birliği ve AB kurumları arasında hem organizasyonel hem de fonksiyonel anlamda oldukça ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin Afrika Komisyonu, Afrika Birliği Parlamentosu, Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi, Ortak Afrika Güvenlik ve Savunma Politikası, Afrika Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Konseyi gibi oluşum ve yapılar hep AB'nin içerisinde var olan benzer yapıları örnek alarak oluşturulmuştur. Buna ek olarak Afrika Birliği AB'nin uyguladığı konu özel (issue specific) politikaları örnek almakta, benzer politik kararları kopyalamakta, AB ölçeğinde en iyi pratik ve benzer sistemler içerisinde bu politikaları kıtasal ölçekte uygulamaya çalışmaktadır. Fakat, Afrika Birliği ve Avrupa Birliği arasında ciddi bir kurumsal benzerlik olmakla birlikte Afrika Birliği bu bölgesel yapıların etkinliği ve uyumluluğu açısından AB'nin oldukça gerisinde kalmıştır.

Bunun yanı sıra AB ve Afrika Birliği arasında kurumsallaşmış fikirsel düzeyde difüzyon yaratma çabalarının da olduğu görülmektedir. Örneğin 2007 Lizbon Zirvesinde başlanan Birleşik Afrika-AB Stratejisi (Joint Africa-EU Strategy-JAES) bu yönde bir adım olarak görülebilir

3 Afrikadaki bölgeselleşmenin en önemli engelleyici dinamiği devletlerin güçsüzlükleri dolayısıyla çok sayıda transnasyonal aktörün, baskı ve çıkar grubunun, paralı askerlerin, terörist grupların, farklı ajandalara sahip sivil toplumun, çok uluslu şirketlerin Afrika ekonomi politikasında oynadıkları roldür. Bknz: (Clapham, 1996: 53).

4 Afrika Birliğinin etkinliğinin az olmasında bölgede birbiriyle rekabet eden birden fazla alt-bölgesel işbirliği mekanizmasının varlığından hareket eden hipotez geçerliliğini koruyan ve analitik açıdan çalışılması gereken bir soru olarak görünmektedir. Bölgede AMU, COMESA, ECOWAS, SADC gibi alt-bölgesel örgütler esasında Afrika Birliği'nce de desteklenmekle birlikte bu örgütlerin Afrika Birliğinin etkinliğini azaltıcı bir rol oynadıkları savunulabilir.

(*International Cooperation and Development*, 2013). JAES AB-Afrika arasındaki bölgeler arası/ ötesi ilişkilerin şekli ve boyutunu tanımlayan en kapsamlı doküman olduğu kadar Afrika'yı sadece bir kalkınma sorunu değil aynı zamanda bir politik unsur olarak da Avrupa'nın gündemine taşınması bakımından oldukça önemlidir (Mangala, 2013: 3). Burada hiç kuşkusuz Çin, Hindistan, ve Endonezya gibi yükselen güçlerin Afrika'ya artan ilgileri (Karadeniz ve Gök, 2019) ve AB'nin bu dönüşüme stratejik bir cevap üretmek üzere kıta ile olan geleneksel ilişkilerini güncelleme ve geliştirmek zorunda hissetmesi de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yükselen güçlerin ekonomik ve politik olarak payları her geçen gün artmakla birlikte, AB hala daha Afrika'nın en önemli ticaret ortaklarından bir tanesidir. 2016 rakamları ile AB (28 üye toplamı) ihracatının %8'ini, ithalatının ise %7'sini Afrika kıtası ile gerçekleştirmektedir. Özellikle bazı Afrika ülkeleri son dönemde kaydettiği yüksek büyüme oranları ile AB için oldukça önemli bir pazar konumundadır. Fakat birçok Afrika ülkesi için AB'ye yapılan ticaret toplam ticaretlerinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda da Afrika'nın AB'ye karşılaştırmalı olarak daha bağımlı olduğu gözlenmektedir. Özellikle doğal kaynaklar ve petrol türevi ürünlerde Afrika (Rusya'dan sonra) AB için en önemli ikinci tedarikçi durumundadır. AB ve Afrika arası ticaret hacmi 150 milyar dolar civarındadır. Bir başka önemli veri ise Afrika'nın dünyanın en hızlı büyüyen ve şehirleşen orta sınıfına sahip kıtası olması gerçeğidir. Afrika'nın nüfusu son on yılda üçe katlanırken AB'nin nüfusu durağan bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda Afrika gelecekte hem pazar, hem de insan kaynağı açısından AB için oldukça stratejik bir önemde olmaya devam edecektir. AB ayrıca Afrika'ya ulaşan kalkınma ve insani yardımlar açısından da önemli bir merkez olma özelliğini korumaktadır. AB uzun yıllardır Afrika ve özellikle Sahra Altı Afrika için en önemli kalkınma ve insani yardım sağlayıcıdır. Yine AB, Afrika için Afrikalı diasporadan gelen para girişi ve doğrudan yatırım bağlamında önemli bir sermaye kaynağıdır. AB'nin Afrika'nın farklı bölgeleri ile gümrük vergi ve mevzuatını azaltmak üzere imzaladığı çok sayıda ekonomik iş birliği antlaşmaları bulunmaktadır. Bu antlaşmaların Afrika'da refah ve ekonomik katkıları sınırlı olmakla birlikte (de Melo and Regolo, 2014) Afrika'nın Avrupa pazarına ulaşmasında önemleri vurgulanmalıdır. AB Afrika ticaretinde en önemli konu başlıklarından bir tanesi AB'nin tarım sübvansiyonları ve bunların Afrikalı üreticiler için yarattığı negatif dışsallıklardır.

AB'nin Afrika Birliğine hem normlar, politikalar hem de kurumsal alanda difüzyonunda özellikle ticari ilişkileri ve dış yardımları önemli bir zorlayıcı güç unsuru olarak kullandığı gözlenmektedir (Haastrup, 2013). Hiç kuşkusuz AB'nin Afrika'daki zorlayıcı gücü askeri gücünden çok ekonomik ve politik unsurlara dayanmaktadır (Hettne and Söderbaum, 2005). Tercihli ticaret antlaşmaları ile Avrupa pazarına erişim imkanı, kapasite inşa edici programlar, politik koşullara dayalı ve sosyo-ekonomik kalkınma yardımları (Zanger, 2000), insani yardımlar ve kurumsal mentörlük gibi uygulamalar aracılığıyla AB Afrika Birliği üzerinde ciddi bir zorlayıcı (pozitif/negatif teşvikler) yaratma gücüne sahiptir ve bunları önemli ölçüde kullanmaktadır. Bunun yanı sıra AB, Afrika birliğinin savunma ve güvenlik alanında uyguladığı birtakım faaliyetlere askeri ve ekonomik anlamda destek olmaktadır. Afrika Birliği'nin uyguladığı ekonomik yaptırımlar, askeri operasyonlar, barış gücü operasyonları AB tarafından önemli ölçüde desteklenmekte ve yönlendirilmektedir. AB ayrıca Afrika'da ekonomik gücüne ek olarak bazı ülkelerde askeri

ve sivil barış gücü operasyonları gerçekleştirmekte ya da BM Barış Gücü operasyonlarına katkı sağlamaktadır. Orta Afrika, Libya, Mali, Somali, Afrika Burnu gibi coğrafyalarda AB'nin askeri ve sivil operasyonel unsurları bulunmaktadır. Yine Avrupa dış ilişkileri ve göç sorunları bağlamında Afrika, AB için oldukça önemli bir coğrafyadır ve son dönemde AB'nin enerjisini giderek artan oranda yasa dışı göçle mücadelede iş birliklerine harcadığı gözlenmektedir. Yine benzer bir şekilde Afrika Birliği'nin bölgesel ölçekte uyguladığı ekonomik ve finansal kararlar da AB'nin katkısını hesaba katmadan değerlendirilemez. AB ve Afrika arasında hem üretim araç ve kaynaklarının kullanımı hem de dış yardımların dağıtımı ve rolü bağlamında ciddi bir ilişki ağı vardır. Hatta kimi yazarlara göre Afrika'nın parasal ve finansal kararları Afrika başkentlerinden ziyade Bürüksel, Paris ve Berlin'de alınmaktadır (Nunn and Price, 2004). Bu bağlamda da AB-Afrika ilişkileri kolonyal dönemin ağırlığını günümüz tartışmalarına taşımaktadır. Fakat yine de AB-Afrika ilişkileri AB'nin bölgeler arası/ötesi ilişkileri bağlamında başarılı ve önemli ilişkilerinden biri olmaya devam etmektedir (Staeger, 2015).

Sonuç

Bölgeler-arasicilik ve bölgeler ötesicilik bölgeselleşme literatürü açısından oldukça yeni kavramlardır ve alanda bu kavramlara ilişkin bir disiplinel oydaşma yoktur. Yine de kabaca bir bölgesel örgütün bir başka bölgesel (alt-bölgesel örgüt) ya da üçüncü bir ülke ile gerçekleştirdiği kurumsal ilişkilere bölgeler arası/ötesi ilişkiler adı verilebilir. Bu türden ilişkiler dünya politikasında bölgeselcilik hareketlerinin artması ile yaygınlaşmış ve uluslararası ilişkiler açısından önemi artmıştır. Bu alanda, tıpkı bölgeselcilik literatüründe olduğu gibi, AB ve AB'nin bölgeler arası/ötesi ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar yoğun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma da, AB ve Afrika Birliği arası ilişkiler çerçevesinde bölgeler arası/ötesi ilişki kavramlarını incelemektedir. Bölgeler arası/ötesi ilişkileri kategorize etmek kadar bunların hangi şekillerde tezahür ettiğinin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda bölgesel difüzyon mekanizmaları önemli bir analitik çerçeve olarak kullanılabilir.

AB'nin çoğu bölgesel örgütle ya da üçüncü ülkelerle kurduğu bölgeler arası/ötesi ilişkileri, AB'nin asimetrik olarak güçlü olduğu ve difüzyonun AB'den diğer bölgesel örgütlere doğru yöneldiği mekanizmalardır. Fakat Soğuk Savaş sonrası ortamda, Pekin'den Yeni Delhi'ye, Moskovadan Ankara'ya kadar bütün başkentlerde Afrika'ya ilişkin yeni ve çok yönlü bir ilişki kurma isteği kendisini gösterirken hiç kuşkusuz AB Afrika'ya karşı oluşan bu yeni dalgadan kaçamamış ve Afrika politikalarını daha kurumsal ve stratejik düzeye taşımak için bir dizi çalışma yapmıştır. 2007 Birleşik Afrika-AB Stratejisi, Cotonou Antlaşması, AB ve Afrika Birliği (ve diğer alt-bölgesel örgütler arası) gelişen ilişkiler ağı buna birer örnek olarak gösterilebilir.

2002 yılında Afrika Birliği'nin ortaya çıkışı, Afrika Barış ve Güvenlik Mekanizmasının ihdası, Afrika'nın Kalkınması için Yeni İş Birlikleri gibi kurumların Afrika Serbest Ticaret Antlaşması gibi ekonomik ortaklıkların ortaya çıkışı Afrika'yı dünya politikasında önemli ve stratejik bir aktör haline getirmektedir. Afrika bir taraftan devam eden insani krizler çatışmalarla yüzleşirken

bir taraftan da Afrika Birliği ve diğer bölgesel/hükümetler arası Afrika örgütleri çerçevesinde gelişen bir iş birliği ve bütünleşme çabası içerisinde. Bunun belki de en önemli ve son örneği Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesinin oluşturulma çabasıdır. Hiç kuşkusuz bu Afrika'daki bölgeselciliğin gelişimi ve geleceği açısından oldukça önemli ve son derece stratejik bir hamledir. AB'nin de Afrika'da bölgesel entegrasyon süreçlerini destekleyen bir kurum olduğu da unutulmamalıdır.

AB Afrika bölgeler arası/ötesi ilişkileri oldukça karmaşık, çok boyutlu ve derin ilişkilerdir. Gerek Afrika'nın öneminin ve ağırlığının artması, gerekse Afrika'daki bölgeselciliğin kıta ülkelerinin refah ve güvenliklerinin gelişmesine paralel derinleşmesi AB ve Afrika Birliği arasındaki bölgeler arası/ötesi ilişkileri artırmıştır. Bu bağlamda AB Afrika için kurumsal anlamda en önemli bir model olma, normatif ve pratik düzeyde önemli bir norm sosyalizasyonunun kaynağı olma, ekonomik ve politik alanda da önemli bir ortak olma işlevini korumaktadır.

Kaynakça

- Acharya A (2007) The emerging regional architecture of world politics. *World politics* 59(4): 629–652.
- Acharya A (2012) Comparative Regionalism: A Field Whose Time has Come? *The International Spectator* 47(1): 3–15. DOI: 10.1080/03932.729.2012.655004.
- Aggarwal VK and Fogarty EA (2003) Between Regionalism and Globalism: European Union Transregional and Inter-Regional Trade Strategies. *University of California*. Retrieved June 19: 2009.
- Baldwin RE (1997) The causes of regionalism. *The World Economy* 20(7): 865–888.
- Börzel TA (2015) Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration, and Governance. In: 2015. Available at: <http://aei.pitt.edu/78876/> (accessed 5 October 2017).
- Börzel TA and Risse T (2009) *Diffusing (Inter) Regionalism: The EU as a Model of Regional Integration*. KFG working paper Series 7. Free University Berlin: Kolleg-Forschergruppe (KFG).
- Börzel TA and Risse T (2016) *The Oxford handbook of comparative regionalism*. Oxford University Press.
- Clapham C (1996) *Africa and the International System: The Politics of State Survival*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press.
- de Melo J and Regolo J (2014) The African Economic Partnership Agreements with the EU: Reflections inspired by the case of the East African Community. *Journal of African Trade* 1(1): 15–24. DOI: 10.1016/j.joat.2014.09.001.
- Fioramonti L and Mattheis F (2016) Is Africa really following Europe? An integrated framework for comparative regionalism. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 54(3): 674–690.
- Gardini GL and Malamud A (2018) Debunking Interregionalism: Concepts, Types and Critique–With a Pan-Atlantic Focus. In: *Interregionalism across the Atlantic Space*. Springer, pp. 15–31.
- Haastrup T (2013) EU as Mentor? Promoting Regionalism as External Relations Practice in EU–Africa Relations. *Journal of European Integration* 35(7): 785–800. DOI: 10.1080/07036.337.2012.744754.
- Hänggi H (2000) Interregionalism: empirical and theoretical perspectives. *St. Gallen, University of St. Gallen*.
- Hänggi H (2003) Regionalism through interregionalism: East Asia and ASEM. *Regionalism in East Asia: paradigm shifting*: 197–219.
- Hänggi H (2006) Interregionalism as a multifaceted phenomenon: In search of a typology. In: *Interregionalism and international relations*. Routledge, pp. 51–82.

- Hänggi H, Roloff R and Rüländ J (2006) Interregionalism: a new phenomenon in international relations. *Interregionalism and International Relations, London: Routledge*: 3–14.
- Hettne B (2007) Interregionalism and world order: the diverging EU and US models. *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-hegemonic Era, Aldershot, Ashgate*: 101–119.
- Hettne B and Söderbaum F (2005) *Civilian Power or Soft Imperialism? EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism*. ID 2398945, SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network. Available at: <https://papers.ssrn.com/abstract=2398945> (accessed 25 May 2018).
- Hettne B and Söderbaum F (2008) The future of regionalism. *Regionalisation and global governance: The taming of globalisation*: 61–80.
- International Cooperation and Development* (2013) Joint Africa–EU Strategy – International Cooperation and Development – European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/continental-cooperation/joint-africa-eu-strategy_en (accessed 1 July 2018).
- Karadeniz, R.F., Gök, G.Ö. (2019) Bölgesel-Küresel Rol ilişkisi bağlamında Endonezya'nın 2000'li yıllarda ASEAN ve BM'deki Politikalarının Analizi, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Özel Sayı, sayfa:101-118.
- Mangala J (2013) *Africa and the European Union: A Strategic Partnership*. Palgrave Macmillan.
- Mansfield ED and Milner HV (1999) The new wave of regionalism. *International organization* 53(3): 589–627.
- Nunn A and Price S (2004) Managing Development: EU and African Relations through the Evolution of the Lomé and Cotonou Agreements. *Historical Materialism* 12(4): 203–230. DOI: 10.1163/156.920.6043505220.
- Payne A (2006) *Key debates in new political economy*. Routledge.
- Pirozzi N and Litsegård A (2018) The EU and Africa: Regionalism and Interregionalism Beyond Institutions. In: Mattheis F and Litsegård A (eds) *Interregionalism across the Atlantic Space*. Cham: Springer International Publishing, pp. 75–93. DOI: 10.1007/978-3-319-62908-7_5.
- Putnam RD (1988) Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization* 42(3): 427–460. DOI: 10.2307/2706785.
- Ribeiro-Hoffmann A (2016) Inter – and Transregionalism. *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. DOI: 10.1093/oxfordhb/978.019.9682300.013.27.
- Risse T (2016) The diffusion of regionalism. In: Börzel TA and Risse T (eds) *Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, UK: Oxford University Press, pp. 87–108.
- Rüländ J (2014) Interregionalism and International Relations: Reanimating an Obsolescent Research Agenda? In: *Intersecting interregionalism*. Springer, pp. 15–35.
- Rüländ J, Hänggi H and Roloff R (2006) *Interregionalism and International Relations: A Stepping Stone to Global Governance?* Routledge.
- Santander S (2010) *EU-LA relations: from interregionalism to bilateralism?* Working Paper 29. Arjantin: CAEI – Centro Argentino de Estudios Internacionales.
- Schimmelfennig F and Scholtz H (2010) Legacies and leverage: EU political conditionality and democracy promotion in historical perspective. *Europe-Asia Studies* 62(3): 443–460.
- Smith KE (2009) *European Union Foreign Policy in a Changing World*. 2 edition. Cambridge, U.K: Polity.
- Söderbaum F (2015) Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Development of the Field. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2687942 (accessed 22 August 2017).

- Söderbaum F and Van Langenhove L (2005) Introduction: The EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism. *Journal of European Integration* 27(3):249–262. DOI: 10.1080/070.363.30500190073.
- Staeger U (2015) *The European Union's Regionalism Diplomacy in Africa: An English School Approach*. BRIGG Papers 2. uges Regional Integration & Global Governance.
- Telo M (2007) *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-hegemonic Era*. 2Rev Ed edition. Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate.
- Väyrynen R (2003) Regionalism: old and new. *International Studies Review* 5(1): 25–51.
- Zanger SC (2000) Good governance and European aid: the impact of political conditionality. *European Union Politics* 1(3): 293–317.